

առանց կրքի, որով կարենայ մէկը գրտնել ընու թեան փնտռած փառքը և հանգիստը ու անոր հետեւիլ: Սակայն ո՞վ է ան մարդը աշխարհիս վրայ՝ որ խորունկ բարակ մտածել գիտնայ և որ իր մտածութեանը մէջ կիրք չխառնէ, և շիտակ ճամբով իր փառքին և հանգստեան ետեւէն երթայ:

Եւս ճամբատութեան գործադրութիւնը մարդուս հարկաւոր ըլլալը ամէնքը կ'ընդունին. բայց որովհետեւ շիտակ ճամբով ընելու համար առանց կրքի խորունկ մտածելը մարդու վրայ խիստ դժուարագիւտ բան է, անոր համար կը տեսնենք որ մարդիկ ճամբատութիւնը գտանք ըսելով առանց խորունկ մտածելու և կրքով լցուած կը սկսին գործել, և ճամբատութիւնը գտանք, անոր հետեւինք ըսելու ատեն, ստու թեան մէջ կ'ընկղմին կը կորսուն:

Սարգս փառաց և հանգստեան համար ստեղծուած է կ'ըսեն, և կը տեսնեն զմարդը վշտերու, նեղութիւններու և ցաւերու մէջ ընկղմած: Պէտք է ուրեմն մտածել պատճառները, փնտռել թէ ո՞րն է այն շիտակ ճամբան որ զմարդը փառաց և հանգստեան կը հասցընէ: Բայց ինչպէս որ վերը ըսինք մտածելը դժուար է, փնտռելը աշխատանք է. անոր համար մարդիկ գիւրին ճամբայ մը գտեր են ազատ ըլլալ որ ամէն մարդ իր ուզածն ընէ. արգելք չըլլանք կ'ըսեն իրարու. և աս ծուռ սկիզբով մարդիկ առանց մտածելու կը սկսին ընել ինչ որ խելքերնուն կը փչէ. և այսպէս անխելքութեամբ կրից ետեւէն երթալը կ'անուանեն ազատութիւն. և փառք, հանգիստ գտնելու տեղ՝ չարաչար թշուառութիւններու կը մատնուին: Ճամբատութեան մէկ մասը ճանչնալէն ետեւ՝ իրենց գործոց հիմը կը դնեն չըմտածելը և առանց մտածելու հանգիստ գտնելու ջանքը: Որպիսի անգերծանելի փոս մըն է այս. ինչ սխալ ճամբայ: Հանգիստ և փառք կ'ուզես. և ինչպէս չես մտածեր թէ ո՞վ զքեզ ստեղծեց, հանգիստ և փառք գտնելու ինչ կարգ դրաւ: Սէկ մարդ

մը թէ որ քու վիճակդ լաւցընէ, ու խոստանայ ալ որ քեզի առաջնորդէ ալ աւելի մեծնալու, դու անոր հազար շնորհակալութիւններ ընելէն ետեւ կը նայիս որ անոր խօսքէն դուրս չելլես մէկ կողմանէ երախտադիտութիւնդ ցուցնելու համար, մէկալ կողմանէ ալ յոյս ունենալով որ աւելի օգուտ պիտի գտնես: Հապա Եստուած որ քեզի կեանքդ տուաւ ու յաւիտենական հանգիստ ալ քեզ խոստացեր է, պէտք չէ որ իրեն շնորհակալ ըլլալով միշտ իրեն կամքը կատարելու փափաքիս, գիտնալով որ իր խոստմունքներն անսուտ են: Բայց ասոնք մտածելով կ'ըլլան. իսկ մարդիկ մտածելու ժամանակ չունին, և մտածէ ըսողին վրայ ալ կը ծիծաղին կանչելով՝ թէ մենք ճամբատութիւնը յայտնի առջևնիս կը տեսնենք, ալ ինչ պէտք է երկար մտածութիւն. թող ամէն մարդ ինչ կ'ուզէ ընէ, թող կըրցած ճամբով իր հանգստութիւնը գտնէ:

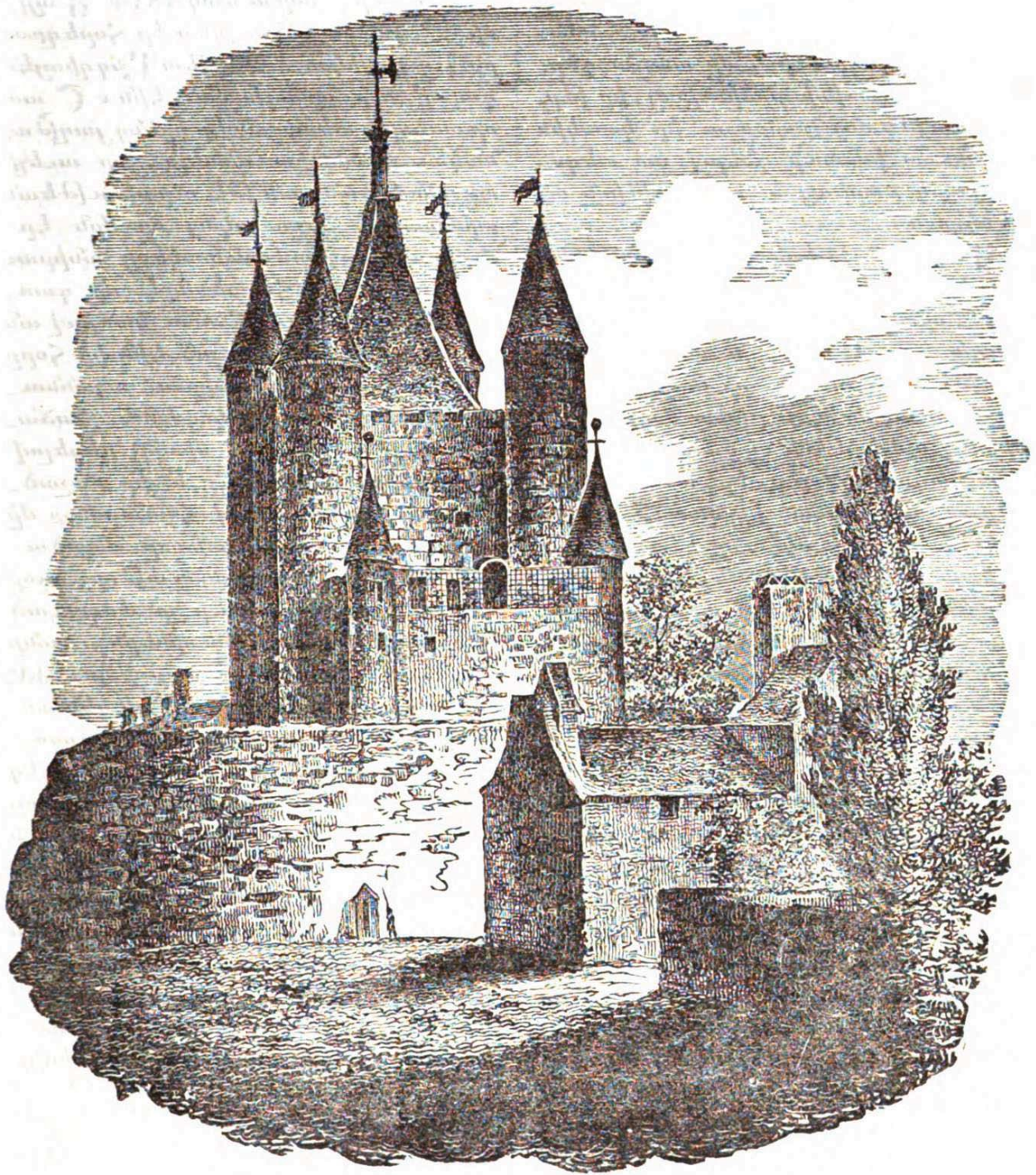
(ՄԱՅՍԻՍԻՍ ՈՒՐԻՇ ԱՅԳԱՄ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պատմական տեղեկութիւն դրստնայն Սեկոյն մայ և իրեն մահը:

Եւ ՅԱԾ տարւան վերջերը հոկտեմբերի 20^{ին} Եւստրիոյ Ֆրաշտորֆ գեղը կնքեց իր վշտալից կեանքը Եսկուլեմի դքսուհին Սարիամ-Իսերեզա-Շարլոթթա վերջին շառաւիղ Լուդովիկոս ԺԶ^{ին} դժբախտ ու հալածեալ ընտանեացը: Ես իշխանուհին որ խանձարուրէն ցմահ ողորմ տեսարաններու և իր ծնողացն ու սիրելեացը անողորմ ներու ձեռքէն չարաչար սպաննուիլն ու զոհագործուիլը տեսնելու սահմանուած էր, լցուած էր զարմանալի աւրիական և անյողգողդ առաքինութեամբ մը բնաւ ճուռազելու իր հաւատքն ու յոյսն որ առ Եստուած, բարեպաշտու

Տաճարի թերդը .

Թեան ու համբերատար համակամու-
 Թեան օրինակ ըլլալով՝ ոչ միայն արբու-
 նեաց այլ ոչ ինչ ընդհատ ամէն աղ-
 քի մարդկան . և Թերեւս քիչ մը աւելի
 լաւ հասկըցուի Թէ որ ըսելու ըլլանք՝
 Թէ իրեն չափ խիստ քիչ օրիորդ եղած
 է՝ որ այն աստիճանի յեղյեղուկ բախ-
 տին նշաւակ եղած ըլլայ , ու այնչափ

դառն ու անտանելի վշտաց մատնուած .
 բայց աւելի ևս քիչ իրեն չափ սրբու-
 Թեան և առաքինուԹեան սիրող ու
 վիշտերէ չխուփող . ահա ասոր համար
 բոլոր յարուստ ցաւեցաւ ու զգաց իրեն
 մահը , և գրեԹէ ամէն ազգի լրագիր-
 ները տրտմուԹեամբ սրտի ու մեծ գո-
 վեստներով տուին աս գուժը իրերաց .

ուստի աս պատճառաւ մենք ալ կարեւոր սեպեցինք օրագրիս միջոցաւ համառօտիւ տեղեկութիւն մը տալ ազգերնուս աս առաքինի անձին վրայ, իր թըշուառութեանց շարքը ու իր կտակին համառօտ իմաստը դնելով աս տեղս, յօրինակ բարեաց և յուղղութիւն ամենեցուն :

Սարիամ Սերեզա Շարլոթթա ծնած էր Սեպտեմբեր 1778^{ին} դեկտեմբեր 19^{ին}, որով և մեռնելու ատեն 73 տարուան էր : Սթամօն տարի առաջ գրեթէ նոյն օրերը, որ ինքը մեռաւ, իր ազնուական ու դժբախտ մայրը Սարիամ Նիթոնիէթ թայ գլխատման բարձրաւանդակը կ'ելէր . երկուսին ալ տարեդարձները կրնան իրարու հետ շփոթիլ, որովհետեւ մէկունը կարճատեւ ու մէկալինը երկարատեւ մարտիրոսութիւններ են : Սարիամ Սերեզա տասուրեք տարեկան Տաճարի ըսուած բերդին մէջ փակուեցաւ՝ իր ծնողացն, եղբօրն ու հօրաբորձը բանտին տառապանացը մասնակից ըլլալով : Տեսաւ ինքը մի զկնի միոյ իր սիրելեաց անկումը . իր հայրը գլխատեցաւ 1793^{ին} Յունուարի 21^{ին}, մայրը նոյն տարուան հոկտեմբերի 16^{ին}, իր հօրաբորձը Եղիսաբէթ Սայիսի 4^{ին} 1794 . իր եղբայրը Սեպտեմբեր 1793 յունիսի 8^{ին} բանտին մէջ՝ ուր որ Սիմոն անունով անագորոյն և գաղանաբարոյ Դաքոպէնի մը յանձնուելով, անտանելի նեղութեամբ և չարչարանք քիչ ատենի մէջ հիւժեւելով մաշուելով մեռաւ եղկելին : Սարիամ նոյն տարին ինչուան Վեկտեմբեր՝ Տաճարին մէջ փակուած մնալէն վերջը, հինգ նուիրակներու տեղ փոխնորդ ըրին զինքը, որոնք Մատթիաքոս ձեռքը ինկած էին Տիւմուսիէին ատենը : Արքայազուն օրիորդը իրեք և կէս տարի ան ցաւալից բանտը կենալէն ետեւ, բանտէն ելածին պէս Սեննա գնաց ուր չորս տարի ալ կենալով՝ անկէ անցաւ Սուսաստան, ուր կարգուեցաւ Նիկուէմի Վաքին հետ որն օր Սթամբուլի կոմսին անդրանիկ օրդին էր :

Սոտ տասնևութը տարի Եւրոպայի

ամէն կողմը թափառելով 1814^{ին} Սայիսի 4^{ին} դարձաւ Վաղղիա իր հօրեղբօրը Սեպտեմբեր 1793 յունիսի 8^{ին} հետ Նիգղիայէն գալով՝ ուր պանդխտած էին : Շատ սրտաշարժ տեսարան էր իրենց յաղթանակաւ Վաղղիա մտնելը, որ աւելի տրտմութեան քան թէ ուրախութեան արտասուքի յիշատակաց օր մըն էր . վասն զի երկարժամանակեայ անիրաւ արքայանքէ ու հալածանքէ մը դառնալէն ետեւ, երբոր հասաւ կառքով ան տեղերը ուր կատարուած էին իր հօրը մօրը և հօրքորձը անիրաւ սպաննութիւններն, և ուրիշ կողմանէ Տաճարի բերդին երևոյթն՝ միտքը բերելով իր եղբօրը ողորմ մահը և իր քաջաները՝ սիրտը ճմլուելով հառաչանօք մը սկսաւ լալ . ասանկ տխուր մտածութիւններով և արտասուածքով աչօք հասան Սիւլիլուի, ուր որ ժողովուած էին ազգին պատգամաւորներն, որոնք տեսնելով զինքը և զՍեպտեմբեր 1793 յունիսի 8^{ին} բանտին մէջ՝ մէկէն ոտքերնին ինկան ազգին կողմանէ թողութիւն խնդրելով եղած անիրաւութեց համար . բայց անով աւելի ևս սիրտը ելլելով՝ մարեցաւ ինկաւ արքայազուն տիկինը : Ստիտուր յիշատակաց ցաւը դեռ չմեղմացած, և ևս ծանրացուց իրենց ցաւն ու ահուգորդ Վափուէնին Սպառն փախչին ու Վաղղիա գալով հանած խռովութիւնն՝ նորէն կայսրութիւնը ձեռք ձգելու համար, որով ստիպուեցաւ Պուրպոնեան ցեղը փախչիլ Վաղղիայէն, որով և Սարիամ Շարլոթթան ալ ապաստանեցաւ Նիգղիա : Վանի մը ամսէն երբոր Վափուէն յաղթուեցաւ ու արքայազուն սուրբ Նիգղիայէն կղզին՝ նորէն դարձաւ Սարիամ Վաղղիա արքունեաց հետ մէկտեղ : Սեպտեմբեր անգամ դառնալէն վերջը տասնհինգ տարիի չափ մնաց Վաղղիա, շատ անգամ ապստամբութեան երկիւղներ քաշելով և աղէտաւոր տեսարաններու հանդիպելով, որով վերջապէս 1830^{ին} Յունիսի մէջ նոր արիւնալից խռովութիւն մը ծագելով՝ ստիպուեցաւ թափառական երթալու հիւր

ընկալուածին խնդրել օտար ազգերէն , իր երկանը ու Վարդուս Ժէն հետ միատեղ , որոնց հիւրասիրութեամբ տեղ չնորհեց Մաստրիոյ Փրանկիսկոս կայսրը Վորիցիայի մէջ , Սարիամ Ծարւած-թային մայրը՝ Լնթոնիէթթա , Մաստրիոյ տունէն Սարիամ Թերեզային աղջիկը ըլլալուն : Ինչուան իր մահը միշտ Մաստրիոյ երկիրներուն մէջ մնաց չխառնուելով ամենեւին քաղաքական բանի մը , ու ինչպէս Տէպա լրագիրը կը զրուցէ լմնացուց իր կեանքը որ սահմանուած էր առաքինութեան , ցաւերու , աղօթից և զոհական նուիրումներէն համար : Բայց արմատաւ արքայազուն տիկնոջ գովեստը կ'ուզէնք լմնացնել Մասամպէ Կասիոնալ անունով լրագրին սրտաշարժ և ազդու խօսքերովը . «Վաղղիան , Լարուպան , համայն մարդկութիւնը և կրօնքը անդարմանելի կուրուստ մը ըրին . Լուգովիկոս ԺԶէն աղջիկը ան զարմանալի սուրբը , մարտիրոսի մը ծնունդ և քան զծնողքը աւելի մարտիրոս՝ յանձնեց Մատուծոյ գիրկը ամենամաքուր հոգի մը՝ որ Մատուած ստեղծեր էր ունանց զօրավիգն և քաջալեր ըլլալու և ամենեցուն օրինակ : Սարիամ Թերեզա Վաղղիոյ մեռաւ , բայց և անտարակոյս ենք որ Մատուած իրեն պէս աղնուական սիրտ մը քիչ անգամ կանչէր է իրեն , և Վաղղիա քիչ անգամ կորսնցուցեր է անոր պէս գաղղիասէր սիրտ մը : Սեռաւ ինքը ու զնաց առ Մատուած , բայց առանց նորէն տեսնելու զՎաղղիան » :

Հոս օգտակար կը սեպենք համառօտելով զնէլ իր կտակը՝ որ իր ամենէն մեծ գովեստն է , իր մաքուր և կրօնասէր հոգին յայտնելու համար :

« Զանուն ամենասուրբ Լորորդութեան Հօր և Արդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ .

Օ իս ըստ ամենայնի աստուածային նախախնամութեան կամայը ներքոյ կը դնեմ . չեմ վախնար մահունէ , և առանց իմ անարժանութեանս նայելու՝ բոլորովին զիս Մատուծոյ ողորմութեանը կը յանձնեմ , խնդրելով իրմէ ժամանակ ու շնորհք ընդունելու եկեղե-

ցւոյ վերջին խորհուրդները ջերմեռանդ սրտիս :

Ար մեռնիմ կաթուղիկէ , առաքելական ու հռովմէական կրօնին մէջ , որուն մէջն որ ապրեր եմ կրցածիս չափ հաւատարմութեամբ , և ըստ ամենայնի շնորհապարտ եմ աս կրօնքիս զիս բոլոր կենացս մէջ մխիթարելուն համար :

Իմ ծնողաց օրինակին հետեւելով՝ կը ներեմ յամենայն սրտի և առանց տարբերութեան՝ որոնք որ կերպով մը կրցան նախատինք և փնաս հասցնել , խնդրելով Մատուծոյ որ իր գթութիւնը ամենուն վրայ տարածէ , ինչպէս որ իմ վրաս ալ , աղաչելով զինքը որ ներէ ինծի իմ ամէն յանցանքներս :

Շնորհ ունիմ բոլոր ան գաղղիացւոց որոնք իմ ընտանեացս ու իմ վրաս մասնաւոր յարմունք ու սէր ցուցուցին . նոյնպէս պարտապան եմ իրենց տուած սիրոյ նշաններուն ու մեր պատճառաւ քաջած վիշտերնուն ու նեղութիւններնուն : Ար խնդրեմ Մատուծոյ որ հեղու իր օրհնութիւնները Վաղղիոյ վրայ , որն որ միշտ սիրեր եմ , նաև սրտիս ամենէն մեծ դաւնութիւններուս ատեն :

Շնորհապարտ կը ճանչնամ զիս Մաստրիոյ կայսեր՝ իր երկիրներուն մէջ շընորհած ապաստանարանին ինձ ու իմ ընտանեացս համար . երախտապարտ եմ ցուցուցած բարեկամութեան ու նըպաստներուն որ ընդունել եմ կայսերական ընտանիքէն , և առանձինն իմ կարի ցաւալից ատեններս :

Լմանապէս պարտապան եմ անոնց զգացմանցը՝ որ իր հպատակներէն ոչ սակաւք ցրցուցեր են ինծի , մանաւանդ Վորիցիայի բնակիչները :

Իբրեւ իմին որդիքս համարած ըլլալով զհենրիկոս Ե և զԼուիճիան իմ հօրեղբորս թոռները , կու տամ իրենց իմ մայրենի օրհնութիւնս . բարեբախտ եղան մեր սուրբ կրօնքին մէջ սնանելով , որուն մէջ հաւատարիմ մնան ու ըլլան միշտ աշխատաւոր զաւակք սրբոյն Լուգովիկոսի :

Շնորհէ Մատուած որ իմ հօրեղբորս Թոռ իր գովելի յատկութիւն-

ները գործածէ իր վիճակին մեծամեծ պարտուց կատարմանը : Շնորհէն երկինք որ չհեռանայ բնաւ չափաւորութեան , արդարութեան ու ճշմարտութեան ճամբսներէն :

Իմ հօրեղբօրս Թուր զհենրիկոսն Շամսօրի կոմսը ինծի ընդհանրական հրիտակատար կը կարգէմ :

Կ'ուզեմ որ իմ մահացու ոսկերոտիքս Կորիցիա Փրանկիսկեանց վանքը Թաղուն իմ երկանս ու իր հօրը մէջ տեղը : Զըլուին ինծի համար շքեղ հանդէսներ , միայն մատուցուն պատարագներ հոգւոյս փրկութեանը համար , :

Իսոնք դնելէն վերջը կարգադրութիւն կ'ընէ ունեցած ստացուածոցը Թողլով մեծաւ մասամբ իր երկու հօրեղբօրորդոցը զաւկըներուն և հենրիկոս Ենն ամուսնոյն՝ որն որ Սոտենայի դքսին քոյրն է : Բաց ասոնցմէ ՚ի նըպաստ իր հոգւոյն Կորիցիայի ու Գաղղիոյ աղքատացն ալ մասն հանած է :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Սիրելի Բարեկամ :

ԱԵՐԱՊԵՍ ընկալայ աս օրերս ձեր սիրալիր ողջունագիրը՝ որուն շատոնց կը սպասէի , և որն որ զիս շատ ուրախացուց մէջի բերկրական լուրերովը . ուրոնց մէկն ալ էր քու ազնիւ և ուսումնասէր որդւոցդ ամէն մէկուն մասնաւոր գիտութեան մը ջանք ու փափաք ունենալը . ասոնք որ ըլլան ամէն բան զիւրացած է , և կը յուսամ որ ձեր անոնց դաստիարակութեան համար ըրած ծախքը պտղաբեր ըլլայ . և նախ մեզ ուրախութեան պատճառ ըլլան , յետոյ օգտակար բոլոր ազգին ու հայրենեաց : — Հրամանքիդ որդիքը իրենց առանձին նամակին մէջ որ միաբան գրեր էին ինձ , կը խնդրեն որ Բազմավիպին առաջիկայ իրեք տարուան մէջ որ պիտի սկըսիմք՝ իրենց սիրած ուսմունքներէն հաստատածներ պակաս չըլլան , և Թէ կա-

րելի է կարգով մը աւանդին նոյն գիտութիւններն : Ես ալ աս բանս խոստացայ իրենց . որովհետեւ արդէն միտքս դրեր էի , որ Երկրաբանութեան վրայ չափաւոր տեղեկութիւն մը տամ . ուստի որոշեցի որ 1847ն դասատուութեան Ժամանակ շինած գրքոյկս նորէն աչքէ անցընելով ու քիչ մը ընդարձակելով՝ յօդուած յօդուած ամիսը մէյմը հրատարակեմ . ահա ասանկով լցուցած կ'ըլլամ { } . Ին խնդիրքը . և միանգամայն ազգիս ալ օրինակ մը տուած ըլլամ աս ուսմանս դասատուութեանը : — Ս . Գ . ին համար ալ ձեռք կը զարնեմ գրելու ամենահամառօտ ու պարզ Սկզբունք Բնալուծութեան , եթէ կարելի է տասուերկու դասի մէջ գլխաւոր գիտելիքներն ամփոփելով , որ աս տարուան ժ. ամսոց մէջ մէյմէկ դաս տըպուի . կը ջանամ այնպէս գրելու որ իւրեն ու իր հասակակցացը զիւրմբընելի ըլլայ , ինչուան որ յետոյ մեծնալով կարենան կարգալ ու հասկընալ ան ճիս բնալուծութիւնները՝ որոնց համար կաշխատին այժմ ազգերնէս քանի մը ուսումնական անձինք : — Իսկ Ե . ու Ս . ին զրկած Տնական սնտեսութեան հատուածները՝ որ հաւաքեր են Սատամ Սէնարին գրքերէն ու Սատամ Փարիզէին Թղթերէն , շատ հաճութեամբ ընդունեցայ . ու կը ջանամ զանոնք ալ մէյմը աչքէ անցընելով՝ ինչպէս որ խնդրեր էին , Բազմավիպին մէջ տպել՝ Թէ որ Թերթերը տանին . և կարծեմ Թէ ոչ միայն շատ հաճոյ կ'անցնին մեր ազգին տանտիկնանցը , այլ և շատերն ալ կը յորդորուն նոյնպիսի կամ ուրիշ տեսակ նիւթերու վըրայ մեզի յօդուածներ առաքելու :

Քոս ազնուոյրեանդ

Մտերիմ

Հ . Օ . ԳՈՒՐԳԵՆԵԱՆ